

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ НОВОЇ ДИДАКТИКИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ

За матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАПН України щодо обговорення питання «Про результати дослідження в Інституті педагогіки НАПН України дидактичних систем профільної середньої освіти», 1 квітня 2026 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2026.8118>



ПРИГОДІЙ

Микола Анатолійович

доктор педагогічних наук,
професор, член-кореспондент
НАПН України, заступник
директора з наукової роботи
Інституту професійної освіти
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна



Анотація. У статті системно обґрунтовано концептуальні передумови формування нової дидактики профільної середньої освіти, що спричинені глобальними трансформаціями освіти, зокрема цифровізацією та воєнними викликами. Доведено, що традиційна знаннево-репродуктивна модель вичерпала свій потенціал, що зумовлює необхідність переходу до гнучкої компетентнісної парадигми на засадах людиноцентризму. Виокремлено ключові напрями трансформації: нелінійність освітнього процесу, трансдисциплінарність та утвердження учня як активного суб'єкта, здатного самостійно формувати власну освітню траєкторію. Особлива увага приділяється результатам дослідження Інституту педагогіки НАПН України «Дидактичні системи профільної середньої освіти» (2024–2025 рр.), у межах якого розроблено концептуальну модель дидактичної системи профільної освіти. Дослідження адаптує західний досвід персоналізації навчання до українських реалій із врахуванням потенціалу використання сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту. Обґрунтовано необхідність посилення практико-орієнтованого компонента, впровадження дуальної освіти та переходу від карального до формувального оцінювання. Наведені рекомендації щодо подальших досліджень: розроблення «дорожніх карт» для різних типів закладів, оновлення методичного інструментарію та посилення міжнародної співпраці. Нова дидактика розглядається як стратегічний інструмент підготовки конкурентоспроможних випускників до вимог динамічного ринку праці та зміцнення інтелектуального капіталу нації.

Ключові слова: профільна середня освіта; нова дидактика; компетентнісний підхід; індивідуальна освітня траєкторія; цифровізація освіти.

Тема модернізації профільної середньої освіти сьогодні є не просто «актуальною» в академічному сенсі – вона виступає критичною точкою виживання освітньої системи в умовах глобальних трансформацій та воєнних викликів. Сучасна школа перебуває у стані «ідеального шторму», де традиційні методики стикаються з безпрецедентним тиском зовнішніх факторів. Як зазначає В. Кремень (2023), в основі сучасної освітньої парадигми має лежати людиноцентризм, що передбачає максимальне наближення навчання до здібностей і запитів кожної дитини, що є особливо важливим на етапі профілізації.

Стрімкий розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту та автоматизації, вимагає від старшої школи гнучкості. О. Ляшенко (2024) наголошує, що профільне навчання має забезпечувати не

лише глибокі предметні знання, а й формування ключових компетентностей, які дають змогу випускнику адаптуватися до динамічного ринку праці. Це корелює з дослідженнями вчених, які підтверджують, що інтеграція навчання в школі та на робочому місці значно підвищує готовність учнів до професійної діяльності. Зокрема, останнє дослідження естонських школярів старших класів показало, що практичне включення навчання на робочому місці в освітній процес сприяє розвитку ключових та кар'єрних компетентностей, таких як саморегуляція, критичне мислення, комунікативні навички та здатність застосовувати знання у реальних умовах (Peterson et al., 2025).

Глибока зміна психологічного профілю покоління Alpha та соціально-економічні виклики створюють розрив між очікуваннями учнів та реальністю (Höfrová et al., 2024). О. Топузов підкреслює необхідність формування інноваційного освітнього середовища в рамках реформи «Нова українська школа», яке стимулювало б суб'єктність учня та сприяло максимальному розвитку його творчих і компетентнісних здібностей (Топузов та ін., 2025). Водночас О. Топузов, О. Малихін, С. Алексеева та Н. Арістова вказують на важливість діагностики професійних інтересів старшокласників, оскільки без дієвої профорієнтації профільне навчання перетворюється на формальність (Топузов та ін., 2024).

Профільна школа (10-12 класи) – це фінальний етап формування особистості перед виходом у «дорослий» світ. Проте саме тут традиційна дидактика найчастіше дає збій. Постає необхідність посилення практико-орієнтованого складника навчання, де теоретичні знання поєднуються з розвитком цифрових компетентностей та практичних навичок здобувачів освіти, а викладач виконує роль наставника й провідника у світі інформаційних потоків (Пригодій, 2023). Міжнародний досвід свідчить про те, що успішні освітні системи переходять від жорстких навчальних планів до індивідуальних освітніх траєкторій (Fadieieva, 2023). Отже, реформа профільної освіти є стратегічним кроком до зміцнення інтелектуального капіталу нації.

Необхідно наголосити, що традиційна дидактика у її жорстко регламентованому, переважно знаннево-репродуктивному виконанні, характерному для радянської та частково пострадянської освітньої моделі, значною мірою вичерпала свій потенціал в умовах сучасних суспільних, економічних і технологічних трансформацій. Її обмеже-

ність проявляється у недостатній орієнтації на розвиток ключових компетентностей, індивідуалізацію навчання, а також у неспроможності повною мірою інтегрувати можливості цифровізації освіти, яка змінює як зміст, так і способи організації освітнього процесу. Цифрові технології формують нові освітні практики, посилюють роль самостійного та змішаного навчання, вимагають розвитку цифрової грамотності та нових моделей взаємодії між учителем і учнем. У зв'язку з цим актуалізується потреба в системному оновленні дидактики на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів із урахуванням викликів цифрового суспільства (European Commission, 2018; OECD, 2019).

У контексті розвитку профільного навчання потреба в оновленні дидактики набуває особливої актуальності та вимагає більш глибокого теоретичного осмислення. Це зумовлює необхідність виокремлення та систематизації ключових передумов, які визначають напрями трансформації дидактичних підходів у загальній середній освіті.

Класична дидактична система переважно орієнтована на накопичення фактів, дат і формул, що відображає домінування знанневого підходу над компетентнісним. Водночас в умовах розвитку цифрового середовища та феномену «інтернет-знань» інформація без здатності до її критичного осмислення й практичного застосування перетворюється на «мертвий вантаж» (Jandrić et al., 2018). Профільна освіта має навчати на реальних кейсах соціально-виробничих відносин, а не на основі розв'язування задач, які переписуються з підручника у підручник вже понад 30 років.

Традиційна модель навчання вибудовується за жорсткою лінійною логікою: послідовне опанування тем (A → B → V) із наступним контролем результатів. Така структура була ефективною в умовах стандартизованої освіти, однак у контексті профільного навчання вона втрачає свою продуктивність. Сучасні освітні потреби вимагають гнучкості, варіативності та індивідуалізації змісту й темпів навчання (Алексеева, 2021). Нова дидактика має ґрунтуватися на принципах нелінійності, коли здобувач освіти отримує можливість самостійно вибудовувати власну освітню траєкторію, поглиблювати знання у пріоритетних сферах або змінювати акценти відповідно до професійних намірів (Ляшенко, 2024). Такий підхід сприяє розвитку автономії, критичного мислення та здатності до самонавчання.

Традиційні системи освіти здебільшого навчають фактам і знанням, але не формують умінь мислити критично, працювати в команді, керувати часом чи долати стрес. Для старшокласника ці м'які навички часто важливіші за академічні результати, оскільки вони визначають успіх у професійному та соціальному житті (OECD, 2019).

Залишається домінантною ізольованість навчальних предметів: фізика окремо, біологія окремо, математика сама по собі. У реальному житті проблеми зазвичай міждисциплінарні, і здобувачі освіти стикаються із ситуаціями, що потребують інтеграції знань із різних галузей. Класична система навчання не готує учнів до роботи в проєктах STEM або на перетині наук, обмежуючи їхню здатність вирішувати комплексні задачі та застосовувати міждисциплінарний підхід (Wang et al., 2020). Нова дидактика має базуватися на трансдисциплінарності, інтегруючи знання та навички з різних предметних областей і сприяючи розвитку критичного мислення, творчості та здатності до колаборації.

У старій системі вчитель часто виступає як «джерело істини», а учень – як «пасивний приймач» знань, що обмежує розвиток ініціативності та здатності до самостійного навчання. Така модель побудована на авторитарних відносинах і не відповідає сучасним вимогам загальної середньої освіти, де важливою стає активна участь учнів у власному навчанні, ухваленні рішень і постановці навчальних цілей. Підхід, орієнтований на учня, передбачає, що здобувач освіти не лише сприймає інформацію, а й бере участь у плануванні, виборі інструментів та відповідальності за результат (Sudderth, n.d.). У профільній школі учень має бути суб'єктом освітнього процесу: сам ставити цілі, обирати методи здобуття знань та нести відповідальність за свої досягнення – це сприяє розвитку саморегуляції, мотивації та компетентностей, необхідних для подальшого життя.

Класичні дидактичні системи розраховані на масовість і стандартизацію з орієнтацією на «середнього» учня, що призводить до того, що талановитим дітям стає нудно, а ті, хто відстає, втрачають мотивацію. У багатьох сучасних дослідженнях наголошується, що саме диференційований підхід у школі дає змогу враховувати різні рівні підготовки, інтереси та потреби учнів, забезпечуючи більш адаптоване та справедливе навчання для кожного (Загородня, 2018). Профільна школа вимагає глибокої диференціації та

адаптивного навчання, що передбачає різні рівні завдань, варіанти тем і можливість індивідуальних траєкторій, які сприяють розвитку сильних сторін кожного учня та підтримці тих, хто має труднощі у засвоєнні стандартних навчальних модулів (Ardenlid et al., 2025).

Слід також звернути увагу й на систему контролю. Оцінка у вигляді балів, попри численні реформи, досі залишається каральним інструментом: вона здебільшого фіксує помилки, а не стимулює навчальний розвиток учня. Такий підхід концентрується на контролі та ранжуванні, а не на розвитку дитини та її прогресі. Сучасна дидактика потребує впровадження формульованого оцінювання, яке спрямоване не на підсумковий бал, а на систематичний зворотний зв'язок і підтримку навчального росту. У цьому контексті фідбек стає важливішим за цифру в журналі, а помилка сприймається не як провал, а як необхідний етап у здобутті знань і навичок, що сприяє підвищенню мотивації та самооцінки учнів (Black & Wiliam, 2018).

Ще одним критичним аспектом є відсутність адекватного зв'язку між освітнім процесом і реальними вимогами ринку праці. Наразі школа часто існує у своєрідному «вакуумі»: освітні завдання залишаються абстрактними, а учні не отримують досвіду, який би безпосередньо готував їх до професійної діяльності (Топузов та ін., 2025). Дидактика профільної освіти має вийти за межі класу та активно інтегрувати елементи практики: впровадження дуальної освіти; стажування в компаніях; співпрацю з роботодавцями та залучення практиків як менторів. Такий підхід сприяє формуванню компетентностей, актуальних для сучасного ринку праці, підвищує мотивацію учнів і робить профільність реальною, а не номінальною.

Використання гаджетів у класичній дидактиці часто носить допоміжний та необов'язковий характер, інколи навіть суворо забороняється або зводиться до «демонстрації слайдів». Такий формальний підхід не дає змоги повноцінно реалізувати потенціал цифрових технологій для створення динамічного, адаптивного та інтерактивного освітнього середовища. Сучасна дидактика має інтегрувати цифрові інструменти не як додаток до традиційних методів, а як ключовий елемент навчального середовища, який сприяє розвитку критичного мислення, здатності вирішувати комплексні задачі, співпраці та персоналізації навчання. Ефективне використання технологій

може підсилювати міжпредметні зв'язки, підтримувати формувальне оцінювання й активізувати самостійну діяльність учнів (Ertmer & Ottenbreit-Leftwich, 2010). Також дослідження показують, що інтеграція цифрових засобів у профільну школу підвищує мотивацію школярів і забезпечує доступ до реальних даних та інструментів сучасних професій (Nalvaу Paucar et al., 2025).

Отже, оновлення дидактичних систем – це насамперед трансформація школи із репродуктивної на продуктивну. Якщо ми не оновимо ці системи зараз, продовжуватимемо готувати випускників до світу, якого вже не існує, використовуючи методи, які перестали працювати ще в минулому столітті.

Якраз у межах фундаментального дослідження «Дидактичні системи профільної середньої освіти» (що виконувалось упродовж 2024–2025 рр.) було закладено теоретичні основи запровадження положень нової дидактики (Малихін та ін., 2025).

Дослідники розробили концептуальну модель дидактичної системи профільної середньої освіти, що охоплює сім ключових компонентів – від нормативно-правового до рефлексійно-прогностичного, – та адаптували передовий західний досвід персоналізації навчання й індивідуальних траєкторій до українських реалій воєнного стану та цифровізації, включно з використанням ШІ.

Колективом науковців було теоретично обґрунтовано та розроблено дидактичні системи для закладів освіти різних типів (ліцеїв, професійних коледжів, закладів спеціалізованої та спеціальної освіти, закладів фахової передвищої освіти), визначивши їхні цілі, зміст, методи та умови впровадження.

Практична реалізація проекту підтверджена підготовкою 135 наукових праць (зокрема монографій та статей у базах Scopus/WoS), розробленням методичних рекомендацій та успішною апробацією окремих параметрів систем у 15 закладах загальної середньої освіти, що дало змогу сформулювати дієві механізми науково-методичного супроводу та інтегрувати напрацювання у програми професійного розвитку педагогів.

На основі аналізу результатів дослідження Інституту педагогіки НАПН України, комісія виокремлює низку побажань:

По-перше, оскільки вже обґрунтовано концептуальну модель, постала необхідність переходу від загальних теорій до конкретних «дорожніх карт» для кожного типу закладу. Зокрема:

- для ліцеїв: механізми мають бути сфокусовані на індивідуальних освітніх траєкторіях та гнучкій вибірковості предметів;

- для професійних коледжів: акцент слід змістити на поєднання загальної середньої освіти із професійним спрямуванням та запитом ринку праці;

- для закладів спеціалізованої освіти (військової, спортивної, наукової ліцеї тощо) механізми повинні враховувати їхню специфічну мету та особливі умови навчання.

По-друге, розвиток методичного забезпечення для педагогів, зокрема:

- розроблення тестів та методик для оцінювання не лише знань, а й ключових компетентностей та наскрізних умінь;

- створення покрокових інструкцій для вчителів щодо конструювання уроків у профільному навчанні;

- розширення бази навчально-методичних матеріалів в Електронній бібліотеці НАПН України для безпосереднього використання в класах.

По-третє, посилення присутності у міжнародному науковому просторі. Для світової спільноти особливо цікавий український досвід організації профільного навчання в умовах воєнного стану та використання дистанційних/змішаних форм для запобігання освітніх втрат.

По-четверте, поглиблення міжінституційної співпраці, що передбачає перехід від консультування до створення сталих мережевих моделей:

- тісніша координація між Інститутом педагогіки НАПН України та закладами освіти для швидкого каскадного впровадження результатів у регіонах;

- розширення кола закладів, де безпосередньо апробуються елементи дидактичних систем, для отримання валідних емпіричних даних;

- налагодження тісних зв'язків з МОН України для синхронізації науки та державної політики.

Отже, модернізація профільної середньої освіти є стратегічно важливою для підготовки старшокласників до викликів сучасного світу, зокрема динамічного ринку праці, цифровізації та глобальних трансформацій. Аналіз показує, що традиційна дидактика, орієнтована на знанневу репродукцію та стандартизовані підходи, не забезпечує розвиток критичного мислення, міждисциплінарних навичок та компетентностей XXI століття. Сучасна профільна школа потребує інтеграції практичного навчання, формувального оцінювання, цифрових технологій та індивідуаль-

них освітніх траєкторій. Розроблені українськими дослідниками дидактичні системи демонструють ефективність поєднання теорії та практики, спрямовані на розвиток автономії, творчості та професійної суб'єктності учнів, що забезпечує формування конкурентоспроможного інтелектуального капіталу нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алексеева, С.І. (2021). Індивідуальна освітня траєкторія: від побудови – до реалізації. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент: збірник наукових праць (Серія: Педагогічні науки)*, 17, 74–82. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730035>
- Загородня, А. (2018). Диференціація змісту навчання у старшій школі: історико-аналітичний аспект. *Молодь і ринок*, 3(158), 30–35. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.128884>
- Кремень, В.Г. (2023). Філософія людиноцентризму в системі сучасних цінностей: Доповідь на церемонії присвоєння титулу доктора Honoris Causa в Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської (м. Варшава, Польща), 24 травня 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1–6. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5126>
- Ляшенко, О.І. (2024). Профільна середня освіта для нової української школи: Наукова доповідь на методологічному семінарі «Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації», 4 квітня 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(1), 1–5. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6105>
- Малихін, О.В., Арістова, Н.О., Шелестова, Л.В., Кизенко, В.І., Барановська, О.В., Ліпчевська, І.Л., & Павельчук, М.О. (2025). *Упровадження дидактичних систем профільної середньої освіти: Методичні рекомендації*. Педагогічна думка. <https://doi.org/10.32405/978-966-644-801-2-2025-107>
- Пригодій, М. А. (2023). Викладання цифрової педагогіки: світовий досвід. In *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2023: горизонти інновацій: зб. матеріалів VII Міжнародної наукової конференції* (Київ, 25 травня 2023 р.) (pp. 233–238). Крок. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737579>
- Топузов, О.М., Малихін, О.В., Алексеева, С.В., & Арістова, Н.О. (2024). *Індивідуалізація навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу у профільній старшій школі: Методичний посібник*. Видавничий дім «Освіта». <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741093>
- Топузов, О., Сидоренко, В., & Алексеева, С. (2025). Профільна середня освіта професійного спрямування: між надією та дійсністю. *Український Педагогічний журнал*, (1), 5–14. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-1-5-14>
- Ardenlid, F., Lundqvist, J., & Sund, L. (2025). A scoping review and thematic analysis of differentiated instruction practices: How teachers foster inclusive classrooms for all students, including gifted students. *International Journal of Educational Research Open*, 8, 100439. <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2025.100439>
- Black, P., & Wiliam, D. (2018). Classroom assessment and pedagogy. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 25(6), 551–575. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2018.1441807>
- Ertmer, P.A., & Ottenbreit-Leftwich, A.T. (2010). Teacher technology change: How knowledge, confidence, beliefs, and culture intersect. *Journal of Research on Technology in Education*, 42(3), 255–284. <https://doi.org/10.1080/15391523.2010.10782551>
- European Commission. (2018). *Council recommendation on key competences for lifelong learning*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01))
- Fadieieva, L.O. (2023). Adaptive learning: a cluster-based literature review (2011–2022). *Educational Technology Quarterly*, (3), 319–366. <https://doi.org/10.55056/etq.613>
- Höfrová, A., Balidemaj, V., & Small, M.A. (2024). A systematic literature review of education for Generation Alpha. *Discover Education*, 3, 125. <https://doi.org/10.1007/s44217-024-00218-3>
- Jandrić, P., Knox, J., Besley, T., Ryberg, T., Suoranta, J., & Hayes, S. (2018). Postdigital science and education. *Educational Philosophy and Theory*, 50(10), 893–899. <https://doi.org/10.1080/00131857.2018.1454000>
- Nalvay Paucar, M.A., De La Rosa Delgado, F.M., Salazar Tapia, M.P., & Tapia Batidas, T. (2025). Using digital tools to strengthen learning in second year high school students at the Albertina Rivas Medina Educational Unit. *Explorador Digital*, 9(1), 85–110. <https://doi.org/10.33262/exploradordigital.v9i1.3327>
- OECD. (2019). OECD future of education and skills 2030: OECD learning compass 2030. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/education/2030-project/>
- Peterson, B., Loogma, K., & Aasa, M. (2025). Practices in Integrating Workplace Learning into Upper Secondary Education. *Social Sciences*, 14(1), 48. <https://doi.org/10.3390/socsci14010048>
- Sudderth, A. (n.d.). What is student-centered learning and why is it important? XQ Institute. <https://xqsuperschool.org/teaching-learning/what-is-student-centered-learning>
- Topuzov, O. (2025). Reform of general secondary education «New Ukrainian School»: strategic benchmarks and implementation achievements. *Education: Modern Discourses*, 8, 6–15. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2025-8-01>
- Wang, H.-H., Charoenmuang, M., Knobloch, N.A., & Tormoehlen, R.L. (2020). Defining interdisciplinary collaboration based on high school teachers' beliefs and practices of STEM integration using a complex designed system. *International Journal of STEM Education*, 7, 3. <https://doi.org/10.1186/s40594-019-0201-4>

PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF A NEW DIDACTIC APPROACH IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF SPECIALISED SECONDARY EDUCATION

Based on the materials of a scientific report presented at a meeting of the Presidium of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine to discuss the issue 'On the results of research at the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine into didactic systems for specialised secondary education', 1 April 2026.

Mykola Pryhodii

DSc in Education, Professor, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *This article provides a systematic substantiation of the conceptual prerequisites for forming a new didactics of specialised secondary education, necessitated by global educational transformations, specifically digitalisation and wartime challenges. The author demonstrates that the traditional knowledge-based reproductive model has exhausted its potential, requiring a transition towards a flexible, competence-based paradigm grounded in human-centric principles. Key areas of transformation are identified: the non-linearity of the educational process, transdisciplinarity, and the establishment of the student as an active agent capable of independently shaping their own educational trajectory. Particular attention is paid to the findings of the study by the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 'Didactic Systems of Specialised Secondary Education' (2024–2025), within the framework of which a conceptual model of the didactic system of specialised education has been developed. The research adapts Western experience of personalised learning to the Ukrainian context, taking into account the potential for using modern technologies, in particular artificial intelligence. The need to strengthen the practice-oriented component, introduce dual education and shift from punitive to formative assessment has been substantiated. Recommendations for further research are provided, including the development of 'roadmaps' for different types of educational institutions, the modernisation of methodological tools, and the expansion of international cooperation. New didactics is viewed as a strategic tool for preparing competitive graduates to meet the demands of a dynamic labour market and for strengthening the nation's intellectual capital.*

Keywords: *specialised secondary education, new didactics, competence-based approach, individual educational pathway, digitalisation of education.*

Отримано: 4 квітня 2026 р.
Прийнято: 15 квітня 2026 р.
Опубліковано: 23 квітня 2026 р.